

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Tüüne-Kristin Vaikla

ÜHE REHEMAJA LUGU LÄBI KOLME SAJANDI

Soosaare talu, Heistesoo külas Kõpu poolsaare põhjarannikul Hiiumaal

2008/2009. õ-a. Arhitektuuri conserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö



Tallinn 2009

Sisukord

Sissejuhatus	lk 3
Ajalooline ülevaade.....	lk 3
Soosaare talu – inimesed ja eluolu.....	lk 4
Soosaare rehemaja ja kõrvalhooned	lk 5
Rehemaja väärtuslikud detailid ja tarindid.....	lk 9
Hinnang hetkeolukorrale ja restaureerimiskontseptsioon	lk 13
Lõppsõna.....	lk 22
Kasutatud kirjandus & allikmaterjalid.....	lk 23

Sissejuhatus

Hiiumaal, omaaegse Reigi kihekonna Kõpu poolsaare keskosa põhjakaldal Heistesoo külas asub Soosaare talukoht rehemaja ja kõrvalhoonetega, mis rajati 1880.-ndatel aastatel. Heistesoo küla (ka Eistesoo) on saanud oma nime lähedal asuva soo järgi. Küla on rajatud liivaluitele ehk esmaselt merest kerkinud lapikesele Eestimaast. Samas paikneb metsaga kaetud Kõpu mäestik Kaplimäe, Rebastemäe ja Tornimäega, kus asub ka Läänemere vanim tegutsev Kõpu tuletorn (16.saj). Külamehed rajasid hobuvankrile teetammi Märjakaasikult läbi soo (vt Lisa 3. Heistesoo Veeühingu piirkonna plaan) ja edasi üle mägede Kõppu (tänapäevaks läbimatud). Külas jäi elu praktiliselt soiku Nõukogude sõjaväebaaside rajamisega, kui elanikele suleti poolsaare põhjarand, toimus küüditamine ja hooned viidi ära Kärddlasse (Roosa talu). Heistesoo küla jääb kaasaegsest asustusest kõrvale poolsaare põhjakaldale, kuhu ei ole toodud elektrit. Tänapäeval paikneb seal Kõpu looduskaitseala. Metsas varjuvad looduslikud jugapuud ja ainulaadne hübriidlepp. Soosaare talukohta ümbritsevad kõrged Heistesoo kased.

Mind viis ülõpilas põlves jalgrattaga Luidjalt Heistesoo kunstnik Kaljo Põllu, kus olime ERKI tudengitena Kõpu poolsaarel vanu taluhooneid mõõdistamas. Soosaare talu - miniatuurse traditsioonilise rehemaja kõrvalhoonetega - omandasime (abikaasa Urmo Vaiklaga) 1988.a põliselt looduseuurijalt Joann Kallaselt. Seega on minu käesoleva töö objekti valik emotsionaalne.

Ajalooline ülevaade

Kõpu poolsaare põhjakaldale tekkis küla, kui inimestele anti rendile Kõrgessaare mõisa maad 19.sajandi lõpus, mis jaotusid mõisa rendiraamatu alusel järgnevalt¹:

Heistesoo I – vaba

Heistesoo II – Andrus Rõhhu

Heistesoo III – Pavel Pihel

Heistesoo IV – Peeter Rõhhu

Heistesoo V – vaba

Heistesoo VI – Villem Sepp

Heistesoo VII – Gustav Elend

Heistesoo VIII – Juhan Malk (1898.a. ehitas Juhan Malk) (Viiu Karki meenutus 1966)

¹ Hiiumaa muuseum, Peeter Reikmanni päevik HKM2790:6/A 192 lk 209

Heistesoo IX – Mihkel Vähhi

Heistesoo Küla nimetati sel ajal Kõpu kandis linnaks, kuna hooned asusid tihedalt külatänava ääres. Teada on, et hiidlased ei kiirustanud renditalusid päriseks ostma. “Kõrvaltööd andsid enam sissetulekut, mida polnud mõttekas kasutada maa ostmiseks vaid hoopis laevade ehitamiseks, laste koolitamiseks, töövahendite soetamiseks. Juba 17-18.sajandi vahetuse Suursadama registrites leidub palju laevaomanikke Hiiumaa eestlaste hulgast, sealjuures Kõpust ja Kalanast.²

1929.aasta põllumajandusliku üleskirjutuse järgi³ oli Heistesool seitse kinnistut:

Kuusemetsa (Heistesoo II) – Andrus ja Ann Rõhu (kirikuteener ning purjekate ehitaja, osanik)

Roosa (Heistesoo III) – Pavel ja Mari Roosa (Pavel, 2 auto omanik, küüditati 1949.a)

Soosaare (Heistesoo IV) – Jakob ja Elsa Kallas

Jõe (Heistesoo VI) – Juhannes Jaago

Elendi (Heistesoo VII) – Gustav ja Ann Elend

Laasma (Heistesoo VIII) – Gustav ja Mari Vajak (poeg Konstantin vangistati)

Mihkli (Heistesoo IX) – Peeter ja Kreet Kiive

Kaasajal on Heistesoo kasutuses kolm kohta:

Kuusemetsa (ümberehitus 70ndatel), Soosaare talu (säilinud) ning valmiv uus hoone Laasmal.

Soosaare talu – inimesed ja eluolu

Jakob Juhani p Kallas (1876-1924) ostis 1913.a Peeter Tooma p Rõhult (kes siirdus perega Haapsalu Uuemõisa) Soosaare talukoha so elumaja kahe lauda ja aidaga, sauna ja köögiga ning keldri ja heinaküüni (vt Lisa 7. Ostu-müügi leping, Lisa 8. Inventariloend).

Jakob Kallase pereliikmed olid veel abikaasa Elsa Henriku tütar Kallas, endine Kivi (1872-1948), Elsa poeg Emiljan Kivi (1903-1925) ja ühine poeg Joann (1911-1999).

Jakob Kallas tuli 1918.a sõjast tagasi üle merejää ning asus laokil kohta taastama. Teada on, et kohe ehitati uued piirdeaiad, sepikoda koos naaber Pavel Roosaga, muretseti aerupaat kalapüügiks, mis seisis Pikassääres. Kala vahetati vilja vastu, sest põldu oli vaid pool hektarit. Talviti töötati riigimetsas ja Jakob tegi rehetoas tiseritööd – riidekappe, aknaraame jne. Kehv tervis ja raske töö lõpetasid maise teekonna kevadel 1924.aastal.

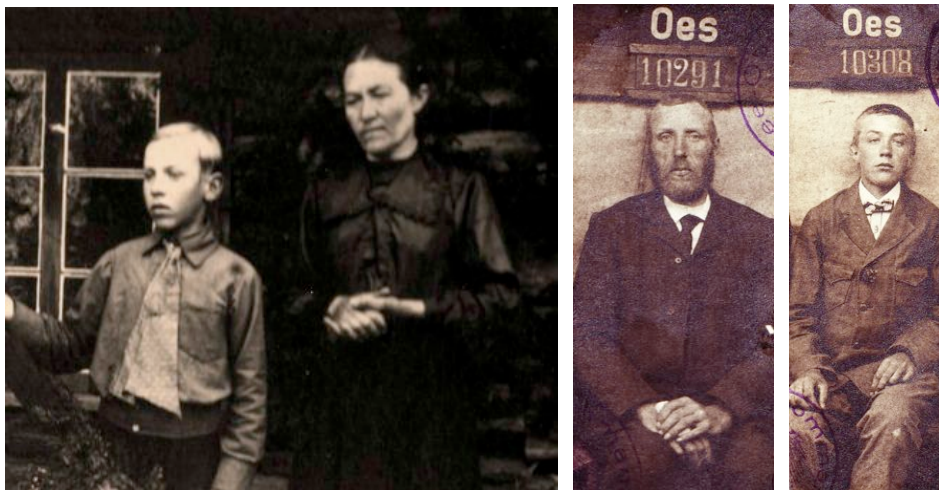
1921.a läks vend Emiljan madruseks Jakob Tengi rannasõidupurjekale “Alma”, 1922.a sõjaväeteenistusse ja hiljem miiniristlejale “Lembitu” suurtükiväelasena, 1925.a kodus Pavel Roosil laevaehitusel abiks puude muretsemisel ning edasi Johannes Tengi 3-mastilisele

² Helgi Põllo, Meie vald. Ajalugu. Kõrgessaare vallavalitsuse kodulehekül

³ Riho Saard, Luidja – värav Kõpu poolsaarele, Luidja 2008

mootorpurjekale "Algus". See hukkas samal aastal Soome rannikul, Emiljan suri seejärel saadud vigastustesse Vaasa linna haiglas.⁴

Soosaare koht jäi tühjaks 1948. aastast, mil perenaine Elsa suri ning Joann Kallas kolis uude majja Käinasse. Seetõttu pole toimunud ka hilisemaid praktilisest elutegevusest tulenevaid ümberehitusi kuni 1988.aastani, kuni omandas talukoha meie pere.



*Joann ja Elsa rehetoa ees Jokobi matustel 1924.a, Jakob Kallas, Emiljan Kivi passifotod.
(Fotod Hiiumaa muuseumi arhiivist)*

Soosaare rehemaja ja kõrvalhooned

Eestis, Põhja-Lätis ja Peipsi taga Vene aladel sai esimese aastatuhande teisel poolel valitsevaks nelinurkse põhiplaaniga, ahjuga köetav rõhtpalkseintega elamu, suitsutuba, millest hiljem kujunes meie taluelamu lähtevorm⁵. Nimelt hakati 10.sajandil odra kõrval kasvatama ka talirukist, mis meie kliimas vajab ka järelüpsemist ja kuivamist. Enim rehemaju on säilinud Lääne- ja Põhja-Eestis ning saartel. Vanim tedaolev rehielamu on Eesti vabaõhumuuseumis olev Kolga talu Hiiumaalt, mis on dateeritud aastasse 1723. Olulisemad muutused on korstna lisandumine 19.sajandil, akende suurendamine ja kambrite lisandumine. Kokku on Eestis olnud rehemaju ca 10 000⁶.

Hiiumaa rehemajadest vanemad ülestähendused pärinevad 1863.a, milleks on Johann Köleri joonistused ja akvarellid Vaemla mõisa korstnata taluehitistest. Soome rahvateadlane Axel Olai Heikel uuris 1887.a Pühalepa kandi rehemajasid, kus mainib korstent kui erandit.

Käina kandist pärit J.Sooster saatis 1896. ja 1897.a Jakob Hurdale kaks kodukandi rehemaja plaani (vt Lisa 4), kus on näha, et uuema rehemaja plaan sarnaneb Soosaare talu omaga (vt

⁴ Joann Kallase kirjad

⁵ Kaljo Põllu, Hiiumaa rahvapärane ehituskunst, Ilmamaa, Tartu 2004, lk 117

⁶ Elo Lutsepp, artikkel, epl 25.07.2008

Lisa 5, Lisa 6): rehetoa tagasein ja valgusavadega esisein on välisseinana ühel joonel nagu lõunaeesti tüüpi rehemajale kohane, kus välisarhitektuurile andsid iseloomuliku ilmekõrged välisseinad, kuhu oli raiutud paar lükandluugiga paja- või klaasitud akent. Samuti nagu põhjaeesti tüüpi elamutel toimus areng kambripoolse osa arvel, pereelu kolis rehetoaast kambrisse ja rehetuba jäi põhiliselt majapidamistöödeks.⁷ Hiiumaal levinud rehemajade kohta võib uuringute põhjal väita, et 19.saj teisel poolel on rehemajad Hiiumaal juba lõuna tüüpi. Lisaks põhiruumidele - rehetuba, rehekoda, kamber (hoone) on abiruumideks koda, sahver, aganik. Laut ja tall on Hiiumaal enamasti eraldi.⁸

Ka **Soosaarel**, kus rehemaja pärineb 1880.-ndatest aastast, mille vanim osa - rehetuba reheahjuga - on säilinud tänini. Hoone ehitaja on küll täpsemalt teadmata, kuid 1913.a omandas Jakob Kallas talukoha Peeter Rõhult, rajas piirdeaiad ning asus korrastama hooneid. Seega saab ajaloolised ümberehitused jagada järgmisteks ehitusetappideks: teadaoleva esimese omaniku Peeter Rõhu aegne ehitus, Jakob Kallase tegevus aastatel 1914-1924, tema poja Joann Kallase tööd 1950ndatel ning Vaikla pere alates 1989 aastast tänase päevani. Järgnevalt annan ülevaate teadaolevast ning koostan suunised edasiseks restaureerimis-tegevuseks Soosaarel.

II ehitusetapis 1919.a tehti riigimetsas metsatöid ja peremees Jakob Kallas teenis esimesed margad. Oma metsast võeti ja tahuti uue rehekoja ehitamiseks palgid, vana lammutati ja ehitati uus.



Rehekoda, palgil dateeritud aasta 1919 ja kambrisein 1920.aastast (Foto 2009)

1920.a talvel saeti oma krundilt kõik ehituseks kõlbulikud puud, peenemad tahuti, jämedamad pinnati 2-mehe saega Jakobi ja Emiljani poolt. Saadi põrandalauad ja 2,5 cm

⁷ Karl Tihase, Eesti talurahvaarhitektuur, TTÜ Kirjastus, Tallinn 2007

⁸ Kaljo Põllu, Hiiumaa rahvapärane ehituskunst, Ilmamaa, Tartu 2004

(tollised) puhta lae lauad. Ehitati lubjaahi. Kevadel lammutati vana rehemaja kambriosa. Vana esialgne rehetuba ehitati kahe palgi võrra kõrgemaks.



Algselt oli rehetool üks 2-3 tillukese ruuduga aken, mille ava koht seinas näha. Nüüd ehitati rehetoale kaks 6-ruuduga akent ning sarnased sai kogu hoone.

Reheahju ülemist lõõri täiendas Jakob siibriga. Maja õlgkatuse jaoks osteti õled Paoma külast, Jakobi ja isa Juhaniga Kõpu Sooäärelt ehitati uus katus. Samas ehitatas Jakob majale ka kortsna, soemüüri (soesein) ja pliidi. Ehituse ajal-magati aidas ja rehekoja peal pööningul, toidu valmistamine toimus paargus (püstkojas). Sügisel kolis pere uude majja.⁹ Säilinud tumedad rehetoa palgid pärinevad 1920.a eelsest ajajärgust, millest järeldub, et tegemist oli suitsutarega. Hiiumaal haruldaseks muutunud suitsumajasid märgib ka 1925.a arhitekt Ernst Ederberg oma Hiiumaa taluehitiste uurimuses.¹⁰

1921.a ehitas Jakob raudkivist **keldri** puust laega ja õlgkatusega. Uus suitsusaun ehitati vana asemele. Sügisel tahuti sauna ja pesuköögi palgid. **1922.a** laoti seinad ja lagi, kasutati ka soome templeid kandvaid laudu. **1923.a** said saunale ette ukсед-aknad. 1926.a toodi saunakorstna tarbeks Viskoosa vabriku varemeist 2-lõõriga kivid.¹¹

III ehitusetapis 1950ndatel ehitas Joann Kallas abilistega rehemajale uue rookatuse.

⁹ Joann Kallase kirjad

¹⁰ Kaljo Põllu, Hiiumaa rahvapärane ehituskunst, Ilmamaa, Tartu 2004

¹¹ Joann Kallase kirjad



Rehemaja rookatuse ehitamine 1950ndatel aastatel (Foto Joann Kallas 1959.a)



Hoonele ehitati raudkividest vundament ja vahetati alumised palgid 1959.aastal.
(Foto Joann Kallas 1959.a)

Igal suvel käis ta niitmas maja õue ning värvis aeg-ajalt veranda ja koja ukсед (kollaseks). Aegade jooksul oli vene sõjavägi tühjana seisval majal ära viinud siiski rehekoja põhjapoolsed ukсед, rehetoa ukse, topetaknad jms.

Rehemaja väärtuslikud detailid ja tarindid

1. Reheahi. Pärineb rehemaja vanima osa ehitamise ajajärgust so 1880ndatest. Ahjusuu ette paigaldatud klaasuks, selle ümbrus vajab remonti väljakukkunud kivide paigaldamise abil.



Reheahi pärineb hoone ehitamise algusest 1880 ndatest aastatest (Foto 2009)

2. Korstnajalg ja –pits. Ehitatud 1920. Korstnajalga ja korstnapitsi hiljem krohvitud. Korstnajala alumises osas on liiga sile krohv, see eemaldada ja viimistleda rohmakama krohvipinnana ühtseks tervikuks nagu ülemises osas.



Korstnaots korstnapitsiga ja korstnajalg ehitatud 1920.a (Fotod 2009)

3. Paarid ahjupuude hoidmiseks ja parte tugipuude toed rehetoaas. Säilitada.



Rehetoa säilinud konstruktsioonid (Foto 2009)

4. Aknad. 6 ruuduga aknad pärinevad 1920ndast aastast.

Säilinud on vanad lengid, välimised aknaraamid ja -klaasid (va paar ruutu), tuulehaagid, nurgikud, aknalauad ja sisemised piirdeliistud. Säilitada, klaasiliistud asendada linaõli kitiga.



Verandal ja koyal on samuti säilinud pisikeseruudulised peene profiiliga aknad.

Säilitada, emailvärv eemaladada, värvida linaõlivärviga.



6. Tahveluksed pärinevad (osaliselt) 1936.aastast. Uksed säilitada ja soovi korral värvida. Säilinud on vana link ja hinged veranda ja toa vahelisel uktsel ning sulgur kambriuksel.



6. Laudpõrand rehetoas. Säilitada, võimalusel eemaldada värv, laud puhastada ja õlitada.



Vanad põrandalauad rehetoas ja lühikesed voodid kambris (Foto 2006)

7. Puidust mööbliesemed, valmistatud Jakob Kallase poolt (kolm voodit ja lauda, riidekapp, viljakirst, pink ja käsikivi, mis seisab rehekojas. Alles on ka kangaspuud, mis on lahti võetud. Säilinud kolm sarnast erineva suurusega talulauda ja kõrge pink .



Käsikivi ja aaderdatud riidekapp valmistatud Jakob Kallase poolt (Foto2009)

Hinnang hetkeolukorrale ja restaureerimiskontseptsioon

40 aastat tühjana seisnud hooneid on viimasel 20 aastal kasutatud kevadest sügiseni, mõningate eranditega ka talveperioodil. Seega ei ole olnud vajadust teha vanades hoonetes elukorraldusega seonduvalt märkimisväärseid ümberehitusi.

Vana talukompleks on unikaalne, sest on säilinud tahatud rõhtpalkidest rehemaja ja kõrvalhooned uuendatud rookatustega. Rehemajal on säilinud talle omased tunnused esialgsel kujul nagu kõrgem rehekarp ja reheahi. Hoone omapäraks on tema pisike maht, mis on omane Hiiumaa metsatalule rehetoa kõrgus vaid 2,7m). Säilinud on kõik vanad hooned, juurdeehitused puuduvad. Hinnang hoonete toonasele seisundile on erinev. Kui rehemaja oli suhteliselt heas seisus, siis kõrvalhooned on vajanaud suuremaid restaureerimistöid.

Restaureerimise käigu suuniste puhul lähtun põhimõttest, et edaspidi hoonete funktsioon ei muutu, kasutusaeg peamiselt kevadest sügiseni.

IV ehitusetapis 1989. a alustas Vaikla pere võsastunud õue, hävinud piirdeaia ja lagunenuid hoonete korrastamist.



I Rehemaja Eksterjäär

1. Mahud, arhitektuurne kompositsioon

1990ndatel ehitati lõuna poole koja ukse ette lai trepp. Veranda ette ehitati laudterrass aastal 2000aastate keskel. Hoone säilitada olemasolevates mahtudes muutmata kujul.

2. Vundament

Palkhoone on algselt ehitatud raudkividele. 1959.a rajatud maapinnast veidi kõrgem vundament tsemisegust ja raudkividest. Edaspidi alumise palgivahtuse käigus isoleerida kivivundament palgist kasetohu abil.



Vundament rehemaja otsas ja rehekojal (Foto 2009)

3.Fassaadid

Rehemajal on nii tahatud kui saetud palkidest seinad, mis ei ole kaetud laudvoodriga. Makroflexiga tihendatud palgivahe kambri akna all eemaldada ja tihendada samblaga. Veranda ja koja alumised palgid vajavad lähiajal väljavahetamist. Majale paigaldati uued kaunistustega otsalauad katuse tegemise käigus. Nikerdustega otsalauad teha uuesti vanade eeskujul ja asendada olemasolevad.

4.Katus

Katusekonstruktsioon on korrastatud. 1998.aastal ehitatud uus rookatus (meister Siim Sooster) toetub vanadele sarikatele, mille vahele pandi lisaprussid. Avatud pööning kaotati. Katuslagi kaeti seestpoolt horisontaallaudisega, lisati aurutõke ja soojustati sarikate vahelt villaga. 2008.aastal harjati katus uuesti. Rookatus vajab regulaarset harjamist iga 5 - 10 aasta tagant. Kuigi traditsiooniliselt ei ole katuseräästal olnud vihmaveerenne, siis alumiste palkide säilimise huvides tuleb need paigaldada. Uus rookatus katab ka põhjapoolse veranda. Lõunapoolne koda sai kärkkatuse, see tuleb lahti võtta ja teha uuesti vihmakindlaks.

2008 hilissügisel toimus rookatuse harjamine (meister Siim Sooster).

5.Avad ja avatäited

6 ruuduga vanadel akendel on eemaldatud kitt ja vanad klaasid paigaldatud kitsa liistuga. Soovitav on aknad kittida traditsiooni kohaselt. Aknaraame värvida vajadusel õlivärviga. Soojapidavuse tagamiseks tellida sisemised topeltaknad traditsioonilised vastavalt originaalakende eeskujule. Akendele paigaldati uued piirdeliistud, majale, verandale ja kojale uued otsalauad. Uuendatud välimised piirdeliistud asendada vanade järgi valmistatud uutega (näidistükid on säilinud).

Veranda aknad said osaliselt värvilised klaasid. Vanad pisikeste ruutudega veranda- ja kojaaknad on värvitud emailvärviga. Vale värv eemaldada, teha kiti parandused ja värvida õlivärviga. Kaasaegsed piirdeliistud asendada profileeritud traditsiooniliste liistudega.

Majale on lisatud uus otsaaken valguse juurdepääsuks. Veidi liiga suur aken välja vahetada traditsioonilisema jaotusega akna vastu. 1998 katuse lõuna külge on lisatud kaaraken, mille valged plastliistud sobivaga. Kempstu näotu aken asendada sobivama avaga.

Veranda ja koja välisüksed pärinevad 1998 aastast. Veranda ukse ülemine osa on peene klaasiajaotusega akende eeskujul. Uksed värvida õlivärviga.

1990.-ndate alguses tehti uued rehekoja väravad põhja poole.

6. Korsten

Korstnal on säilinud vana korstnapits. Korstnaotsa ilmastiku käes murenevat krohvipinda tuleb säilimise huvides regulaarselt uuesti krohvida.

7. Kommunikatsioonid

1996.a paigaldati katusele päikesepaneelid ja kotta salvestavad akud. Elektrit kasutatakse valgustuseks, valgusallikateks halogeenlambid. Päikesepaneelide ja akude mahu suurendamisel saab lisada külmkapi jms

2000.a rajati uus salvkaev. Võimalusel rajada puurkaev, mis peab teadaolevate andmete järgi olema sügav ca 40 meetrit. Vee majja toomisel on võimalik saada soe vesi boileri kütmisel päikesepaneelide abil.

II Rehemaja siseruumid, planeering

Interjööri valitseb lõunatüüpi rehemaja traditsiooniline ruumijaotus. 1989.a eemaldati laudisest kergvaheseinad köögi ja kambrite vahel, mille tulemusena on saadud avaram ühtne ruum kööktoa funktsioonis, eraldi on üks tagakamber. 1998 avati valguse saamiseks suure kööktoa vahelagi. Katuslagi soojustati ja vooderdati laudisega. Rehetoa peale ehitati 2.korrus magamiseks (meister Valdu Kallas). Haapsalust telliti nn laevatrepp.

1996.aastal toimus rehetoa parte ja akna ette vajunud tugipuude eemaldamine. Rehetuba toimib omaette magamistoana. Rehekoda on kütte ja soojustuseta ruum, mis toimib panipaigana. Seal asub käsikivi, riidekapid, aidast toodud viljakirst.

Rehekojast pääseb redeliga vana poolpalkidest lae peale. Katusealune ruum on plaanis võtta kasutusele suvetoana. See eeldab olemasolevate poolpalkide puhastamist, vahelae peale laudpõranda ehitamist ning katuseroo katmist näiteks servamata laudadega.

1990ndatel jaotati majaotsa panipaik eraldiseisvaks puukuuriks ja käimlaks.



1. Konstruksioonid

Konstruksioonidest on välja vahetatud 2 tala, mis olid kahjustatud. Uued talad tulid ekslikult õhemad, misjärel need kaeti tahumata pindadega. Trepri paigaldamisel seoti talad valesi, mistõttu tuli paigaldada lisatoestus. Talad asendada originaalmõõdus taladega ja konstruktiivne sõlm lahendada

2. Uksed

Kohati vajavad vanade tahveluste ukseingid-lukud väljavahetamist sobivamate ja töökindlamate vastu. Puuduvad piirdeliistud võib valmistada vanade eeskujul. Rehetoa ja rehekoja vaheline uks on 1996.aastast, asendada töökindlam ukseing. Kuna esialgne ruumiprogramm säilib, siis mingeid muutusi uste osas teha ei ole vaja.

3. Laed

Suitsune rehetoa lagi vajab veidi puhastamist. Kambri uus vahelagi vajab soojustamist tuuletõkke ja villaga. Poolalaudis asendada traditsioonilise laelaudisega.

Lõunapoolse koja vahelagi tuleb niiskuse kahjustuste tõttu teha uuesti (laudis).

4. Seinad

Palkseinad on nii saetud kui tahutud palkidest. Osaliselt on rehetoas vanad ümarpalgid. Repneaugu ava võib soojapidavuse huvides täita palgijupiga. Köök-toa seinad on puidukaitsevahendiga viimistletud 1998.aastal, mille aimatav läige loodetavasti aja jooksul tuhmub. Põhjapoolse kambri seinad vooderdati püstlaudisega. Laudise eemaldamisel saab selle seina ka soojustada villaga.

5. Põrandad

Rehekojas on kõvaks tambitud savist põrand. Tolmav põrand asendada paekivi- või puitpõrandaga. 1990ndate alguses tehti lõunapoolsesse esikusse raudkivipõrand, mis kaeti 1996.a põrandalauadega ja värviti. Kamber ja veranda said alla laudpõrandad (ruumid seisid

põrandate puudumise tõttu kasutamata). Rehetoa vanad põrandalauad värviti heledaks. Võimalusel puhastada värvist ja vanad laudad õlitada. Suures köök-toas on traditsiooniliselt liivale ehitatud uus laudpõrand 1989.aastal. Lakitud kitsad põrandalauad asendada laiade laudadega ja õlitada. Pliidi ümbrus on kaetud praktiliste keraamiliste plaatidega, mis võib asendada paekiviplaatidega.

6.Küttekolded

Reheahi on maja süda, mida köetakse alati (va juulikuus). Korrastati reheahi: ahjusuu ette lisati klaasuks, vahetati kerisekivid, lisati pöördsiiber, vahetati tahmaluuk (meister Tiit Harjak). Kuna suur kiviahi mängib temperatuuri kõikumisel, tekivad ajuti praod, mida vajadusel remontida savimördiga. Ahjult ja soemõõrilt eemaldada lateksvärv ja värvida traditsioonilise lubivärviga.

Korstnajalg on osaliselt siledaks krohvitud 1998.a. Korstnajala sile krohv eemaldada ning saavutada loomulikum rohmakam krohvipind kasutades savikrohvi. Värvida lubivärviga.

Samuti on ehitatud uus pliit 1998 aastal, kuhu on installeeritud ka gaasipliit. Tellistest pliit krohvida ja värvida lubivärviga. Omaaegsel soeseinal puudus oste lõõr korstnasse, millest võib järeldada, et suvel pliidi alla tuld ei tehtud, vaid kogu söögitegemine toimus paargus või saunaköögis. Soeseinaga on ühendatud kaminahi, mis toimib hästi kõrge ruumi kütmisel.

7. Viimistlus ja mööbel. Interjööris on kasutatud tumeda palkkonstruktsiooni kõrval heledaks värvitud või peitsitud laudist põhiliselt valguse peegeldamise eesmärgil. Aktsentvärv on kontrastina sinine. Sisustuse säilinud vana mööblit on täiendatud talupojamööbliga. Tänapäevased on voodid, söögilaud ja selle toolid. Edasisel sisustamisel lähtuda selgest vana ja uue eristamise põhimõttest.

Hinnang hoonete tänasele seisundile on erinev - kui rehemaja on suhteliselt heas seisus, siis **kõrvalhooned** vajavad suuremaid või väiksemaid restaureerimistöid. Restaureerimise käigus tuleb taastamis- ja ehitustöödel lähtuda järgnevast:

Saun

Hoone asub elumajast 60m kaugusel, kuna katusematerjal oli väga tuleohtlik (Joann Kallase)



Vana saun õlgkatuse ja puukuuriga (Foto 1988.a) ja uuendatud saun (Foto 2009)

1993.a võeti ette sauna korrastamine.

1. Mahud, arhitektuurne kompositsioon

Ajalooliselt on saunahoone olnud pikem idapoolses otsas paiknenud puukuuri võrra, mis oli kehvas seisus ja lammutati kolmandas ehitusetapis. Sauna ette ehitati terrass., mis vajab peatselt uuendamist. Hoone mahu võib taastada algses mahus kuna sellel on ka praktiline väärtus.

2. Vundament

Palkehitis on rajatud lahtistele raudkividele. Tulevikus võib osutuda vajalikuks vundamenti täiustada ning asetada palgi ja vundamendi vahele kasetohust niiskustõke.

3.Fassaad

Hoone on väljast ümarpalkehitis ning on ehitatud 1924 vana suitsusauna asemele. Seinad on võõbatud rootsipunasega kolmandas ehitusetapis. Värvimuld, mida osaliselt kasutati, leiti aidast, ja annab seega tunnistust ka varasemast kasutusest. Hoone asub niiskel pinnasel metsa servas ning värvimuld aitab kaitsta vana palki niiskuse eest. Kuna juba rootsipunane värvimuld on kasutusel, siis hooladada samamoodi edasi.

4.Katus

Jakobi aegne amortiseerunud õlgkatus lammutati 1993.a ja ehitati Hiiamaal kõrvalhoonetele omane puitkatus ülekattelaudisena ja pandi ka uued sarikad. Laudkatus kaeti Lignoga. Täna on lauad pehastunud lõuna poolt. Uus laudkatus teha vastupidavast lehisest või tõrvatud okaspuust. Katuselaudadele lasta sisse sooned sademete äravooluks. Laudade alla jätta tuulutus, siis paigaldada aluslaudisele tõrvapapp.

5.Avad ja avatäited

1993.a lisati lõuna poole uus aken ning ja lääne poole üles vana otsaaken. Vanad aknad on kititud ja värvitud linõlivärviga 2008.a, kuid linnud on kiti osaliselt ära söönud. Kittida klaasid uuesti sinepise guse linaõlikitiga ja värvida.

6.Korsten

Silikaatkividest korstnaots ehitada kõrgemaks lisades tradistioonilise korstnepitsi (vt vanad fotod) ja krohvida lubikrohviga.

Sauna siseruumid, planeering



Saun on viimases ehitusetapis jagatud kaminaruumiks, pesuruumiks ja leiliruumiks. Selleks ehitati tellisvahesein eraldamaks leili- ja pesuruumi. Puukuuri mahu taastamisel on võimalus see kasutusele võtta omaette riietusruumina, misjärel tekib kaminaruumist privaatne ruum, sobib ka külalistoaks.

1.Konstruksioonid

Konstruksioonid kaeti 2008 a tumeda tõrvaõliga. Konstruksioonid on tänini hästi säilinud, kuid vajavad peagi kaitset uue katuse näol

2.Uksed

1990ndate keskpaigas kalasabalaudisega pesuruumi uks värviti. 2008.a asendati leili ja pesuruumi vahel asuv uks naabermajast leitud vana lauduks.

Vanad siseuksed ukсед niiskuskaitse eesmärgil võib viimistleda sobiva puidukaitsevahendiga.

3.Laed

1993.a avati eesruumi vahelagi, katuslagi vooderdati laudadega. Saunaeesruumi katuslagi vajab uuendamist seoses olemasoleva laudkatuse amortiseerumisega. 2008.a sauna lagi soojustati põõningul villaga, lisati tõrvapaber ja kaeti laudadega. Leili-ja pesuruumi laest eemaldati laudvooder ja kaeti uue lepalaudisega.

4.Seinad

1993.a leili- ja pesuruumi siseseinad kaeti laudvoodriga. 2007.a laudvooder eemaldati. Pesuruumis ja leiliruumis on vanad suitsunud palgid, alumine palk viimistleda tõrvaõliga. Uus lava ehitati lepalauast. Tahatud palkseinad on eesruumis heas seisukorras. Palgivahed tihendada samblaga.

5.Põrandad

2008.a leili- ja pesuruumi põrand kaeti keraamilise plaadiga. Plaatpõrand vajab libeduse ja külma tõttu puitreste. Eesruum värvitud. Puuduvad põrandaliistud, lisada hiirte tõrjeks.

6.Küttekolded

1993.a toimus vana kerisahju ja pliidi lammutamine eesruumist ning uue korstna ja kamina ehitus. Modernne kamin on ehitatud korstna ette, kaminal puudub siiber. Külalistoa puhul oleks vajalik siibri lisamine, mis vajab kaminaotsa uuesti ehitamist.

Aidahoone

Ühtse pika rookatuse all olev hoone on jaotunud oletatavasti järgnevalt: riideait, vankri varjualune, kalaait, lambalaut, lehmalaut. Maht on kogupikkuses säilinud. Vundament puudub, rõhtpalkehitis toetub üksikutele raudkividele ja laudaosas vertikaalsetele puitpakkudele. Hoonet tuleb puhastada pinnasest ja toetada vundamendi osas kividega eemaldades pehastunud puitpakud. Fassaad on nii tahatud kui ümarpalgist. Mõningatel palgiotstel on krahv Ungern Sternbergi initsiaalid, mis võib järeldada, et palgid pärinevad Kõrgessaare mõisniku metsast.



Pehastunud palkkonstruktsioonid parandada, asendada niiskusest kahjustatud osad. Hoone sai 2004.aastal uue rookatuse (meister Siim Sooster), mida vajadusel edaspidi harkajata. Avad ja avatäited on osaliselt uuendatud, osaliselt vanad: vankri varjualune sai ette väravad, mõlemale poole otsa lakaluugid. Uutel vankrikuuriustel eemaldada ristpea- ja kuuskantpolt kinnitused ning asendada sepanaelte ja –poltidega. Vajadusel uuendada lautade ukсед valmistades need vanade eeskujul.

Aidaahoone planeering on säilinud ning jaguneb väikesteks omette sissepääsu ja funktsiooniga üksusteks. Algupärane planeering säilitada. Konstruktsioonid on püsivad. Uusimale otsaidale on tehtud uus laudpõrand ja lagi ülekattelaudisena ning see on kasutusel magamisaidana. Peene kruusaga täidetud põrandad võib asendada puit või paekivi põrandaga.

Palkvaheseinad on lautade vahel kohati pehastunud, need asendada vana eeskujul.

Kelder

Varemeis olnud kelder on taastatud üheruumilise koobaskeldrina 2000ndatel aastatel. Vanasti oli kelder puitkatusega. Punastest tellistset aoti võlvlagi ning tellispõrand. Paigaldati õhutuskorsten ja lauduks. Säilinud on vanad raudkiviseinad. Kaasaegne uks asendada kvaliteetsema ja ava järgiva kaaruksega ning paigaldada vihma kaitseks sügavamale avasse. Muldkatus vajab lisaks paksemat muldkatet, et tagada jahedam ruumitemperatuur suvel kui kelder asendab ka külmikut. Õhutuseks paigaldatud plastkorsten asendada puitkorstnaga.



Taastatud kelder ja õue piirav korendusaed (Fotod 2009)

Õu

1990-ndatel toimus jõudumööda õueala võsast puhastamine ja korendusaia rajamine eelkõige kaitseks metssigade eest. 1999.aastal istutati lõunapoolse õunapuid ja kirsipuid. 2000.aastal toimus neerukujulise tiigi süvendamine madala vesise ala piires, kus vanasti oli põllumaa.. Traditsioonilised õueväravad telliti Valdu Kallaselt. Keldri juurde istutati pärnapuu. 2000-

ndate igal varakevadel kuivanud põlispuude langetamine (vaher, kased, haab). 2007.aastal ehitati kaevule mätaskatus ja rajati tiigile nõ paadisil. Osaliselt on säilinud vanad ja kõrged kaitsealused Heistesoo kased, suur vaher ja sirelipõõsas lõunaküljespunane varajane pojend köögi akna all, traditsioonilised talulilled nagu taliroosid, pojengid, lisaks madarapõõsad, jms. Viljapuud ei kasva liigniiskuse, kehva pinnase ja hirvede tõttu. Igal suvel on osa õuemaast õitsvate heinamaalapikeste all. Märg õu vajab kõrgemat valli kaevuni ja saunani. Pidev niitmine ja võsa tõrjumine on paratamatu ka edaspidi. Liigirohkuse lisamiseks juurde istutada näiteks flokse ja murtud südameid.

Lõpetuseks

Kuigi Heistesoo külla ei too korralikku teed, puudub elekter ja internet, lähikonnas pole kauplust ning lähim paikne naaber asub 5 km kaugusel Kõpus, siis õnneliku saatuse tõttu on väike tüüpiline Hiiumaa rehemaja säilinud läbi kolme sajandi. Käesoleva kasinavõitu elukorraldusega leppides ei vaja väljakujunenud hoonete struktuur muudatusi. Mõistlikkuse piirides restaureerides või vajadusel ka remontides kujuneb hoonekompleksi säilimisel määravaks teguriks järjekindel hooldustegevus.

Elu käigus on põhimõtteliselt võimalik tekitada ka mõningaid mugavusi kommunikatsioonide loomisega, et võtta kasutusele külmkapp, soe ja külm vesi, internet. Vana talukoht väärib olemasoleval kujul säilitamist, mis annab võimaluse eestlasele omase identiteedi ja traditsioonide kandmiseks ja jätkamiseks, mille tunnistajateks on Soosaarel kasvanud meie pere kolm järeltulijat.

Ajalookäik on teinud eestlastest paljudeks sajanditeks peaaegu puhtakujulise talupojarahva. Mitmekesisem eesti ühiskond hakkas kuju võtma alles 5-6 põlvkonda tagasi. Nii on talupoeglik traditsioon on meil mõneti rohkem veres kui paljudel teistel rahvastel.¹² See peegeldub ka jätkuvalt rehemajade kasutamises aastaringse elamuna, mida kohandatakse vähem või rohkem tänapäevase eluga.

Kuidas ehitada traditsioonilist rehemaja ümber nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik? Käesolevas uurimuses on lähtunud väiksemate ja traditsioonilisemat laadi muudatuste tegemisest, mis tema kõrvalisest asukohast tingituna on kasutusel pigem suvemajana. Kui suuremate rehemajade puhul on mõeldav lahendada vannitoa jms funktsionaalsete abiruumide loomine sahvri või väikese kambri arvelt, siis Soosaarel mõjuks ruumiprogrammis muutuste tegemine anakronistlikult tingituna eelkõige konkreetse rehemaja väikesest mahust.

¹²Ants Viires & Elle Vunder, Eesti rahvakultuur, Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn 1998

Kasutatud kirjandus & allikmaterjalid

Arhiivifotod Hiiumaa muuseumist

Elo Lutsepp, artikkel, Eesti Päevaleht 25.07.2008

Maa-ameti kodulehekül

Hiiumaa Muuseumi arhiiv, Peeter Reikmanni päevik HKM2790:6/A 192 lk 209

Hiiumaa Muuseumi arhiiv, Kõrgessaare mõisa rendiraamatud

Joann Kallase kirjavahetus (erakogu)

Helgi Põllo, Meie vald. Ajalugu. Kõrgessaare vallavalitsuse kodulehekül

Kaljo Põllu, Hiiumaa Rahvapärane ehituskunst, Ilmamaa, Tartu 2004

Riho Saard, Luidja – värav Kõpu poolsaarele, Luidja 2008

Karl Tihase, Eesti talurahvaarhitektuur, TTÜ Kirjastus, Tallinn 2007

Ants Viires & Elle Vunder, Eesti rahvakultuur, Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn 1998

Lisad



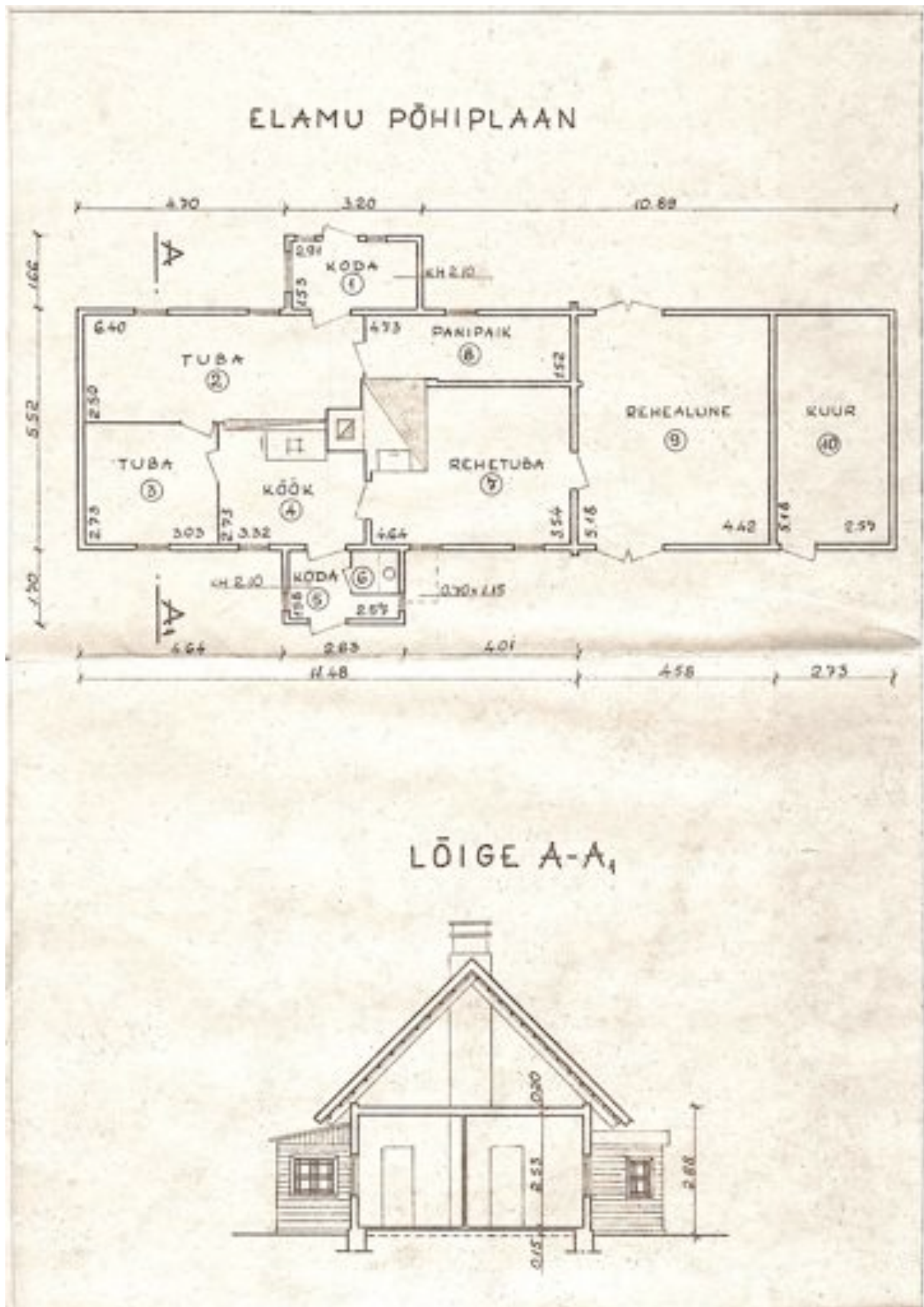
Lisa1. Asendiplaan



Lisa 2. Krundiplaan



Lisa 3. Heistesoo küla veeühingu piirkonna plaan 1937/1988. a



Lisa 6. Soosaare rehemaja inventariseerimisplaan 1988.a



Müüma tunnistus

Mina, allkirjutanud Kõrgejaare walla liige Peeter Tooma poeg Rõhu tunnistam jellega, et olen omaid Keitjoo № 236⁷ wakat koha peal olewad majad, nimelt: elanuse maja, 2 lauda ike aidaga, sauna kõõgiga, keldri ja kaina küüsi, kui ka koha krundi ümber olewad aiad kahesaja 1.200/ rubla eest Kõrgejaare walla liikme Janob Juhani. Kallasile ära müüminud ja selle summa teinud jalt Juhani Matse p. Kallaselt täiesti wäjämanjetud saanud, mis pärast mull enamus müüetud majade ja aidade kohta mingi omanduse õigust ei ole.

Kõrgejaares, 4¹ Aprilli k. p. 1913 a.

J Rõhu

1913 aastal, 4¹ juuni k. p. Kõrgejaare walla kohus tunnistab jellega et see müüma tunnistus, mis kohtu koosolekul Kõrgejaare walla liikme Peeter Tooma p. Rõhu poolt sai allkirjutatud, asjaosaliste isikutelt joomi peale on kohtu lepingute raamatusse № 4 alla kirjutatud.

Kohtu president: J. Kuttim

Kirjutaja A. Rannuäär



Lisa 7. Soosaare talu ostu-müügi tehing 1913. a. (Hiiumaa Muuseumi arhiiv)

